

10. Пронь Т. Ресоціалізація депортованих українців Польщі в Радянські Україні у повоєнні роки /Т.Пронь / Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: зб. наук. праць. – Т.2 / упорядн. М.М. Кучерепа; За заг.ред. М.М. Кучерепа. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – С.232-239.
11. Довідка про влаштування на території Української РСР українців, росіян і білорусів, виселених із Польщі і Чехословаччини. Не раніше 1 травня 1947 р. // Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у трьох томах. – Т.2. 1946-1947 рр. / відповід. Редактор Ю.Сливка. – Львів, 1998. – С.239-241.
12. Давидюк Р. Розселення та облаштування українців з Польщі на Рівненщині /Р.Давидюк// Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: зб. наук. праць. – Т.2 / упорядн. М.М. Кучерепа; За заг.ред. М.М. Кучерепа. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – С.214-224.
13. Доповідна записка Міністра внутрішніх справ УРСР секретарю ЦК КП(б)У про масову втечу у прикордонну смугу виселених із Польщі українців. 7 травня 1947 р. // Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у трьох томах. – Т.2. 1946-1947 рр. / відповід. Редактор Ю.Сливка. – Львів, 1998. – С. 243-245.
14. Лист Управління РНК УРСР у справах переселення ЦК КП(б)У про нелегальне повернення переселенців-українців до Польщі. 5 січня 1946 р. // Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у трьох томах. – Т.2. 1946-1947 рр. / відповід. Редактор Ю.Сливка. – Львів, 1998. – С.10-11.

CONSIDERAȚII PRIVIND GENEZA COMPLEXULUI CULTURAL NOUA – SABATINOVKA – COSLOGENI

V. MOLDOVEANU,

Lector superior, doctorand,

Universitatea de Stat "B. P. Hasdeu" din Cahul,

(Republica Moldova)

В новых исторических условиях позднего бронзового века появились новые, смешанные археологические культуры. Таким образом на огромной территории появится и распространится культурный комплекс Ноуа–Сабатиновка–Косложены, в которую вошли территории Карпатского ареала на западе, Дунай на юге и бассейн реки Днепр на востоке. Путем слияния западного течения, представленного Карпато – Балканскими культурами (Monteoru, Wietwnberg, Tei, и др.) с восточным течением, представленного кочевыми культурами (культура многоваликовой керамики и Срубная) вызвало формирование культурного комплекса Ноуа – Сабатиновка – Косложены, в котором гармонично, слились как восточные так и западные традиции. Некоторые исследователи утверждают, что важный фактор в формировании культурного комплекса сыграли фракийцы или киммерийцы. Ноуа–Сабатиновка–Косложены, с их обширной областью распределения занимает особое место в культуре и истории народов конца бронзового века нынешних областей Украины, Молдовы и Румынии.

Evoluția comunităților culturale, caracteristice spațiului nord – vest pontic, de la începutul epocii fierului, au fost marcate de transformări majore, începute încă din bronzul târziu, determinate de pătrunderea unor noi comunități în spațiul Carpato – Danubiano –Pontic. În urma deplasării populațiilor răsăritene la periferia estică și sud – estică a spațiului carpato – dunărean, către sfârșitul epocii bronzului, este creat un nou complex cultural Noua – Sabatinovka – Coslogeni [1, Florescu, 1964, 1990; Morintz, Anghelescu,1970; Cavruc 1990, 1998; Sava 1994, 1999, 2003, Nicic 2006].

Cercetările științifice accentuate, mai ales, din a doua jumătate a sec. XX au stârnit interesul specialiștilor cu privire la schimbările ce au survenit în perioada de tranziție de la epoca bronzului la prima epocă a fierului și au impulsionat investigațiile în spațiul Dunării de Jos și în nord – vestul Pontului Euxin, zonă practic necunoscută atunci. Rezultatele cercetărilor de teren au contribuit la acumularea unor noi informații și la elucidarea diverselor aspecte ale fenomenelor culturale din perioada târzie a epocii bronzului. Astfel, pe baza investigațiilor, la începutul anilor '70, a fost identificat un nou complex cultural Noua – Sabatinovka – Coslogeni, care, va juca un rol important la formarea aspectelor culturale din hallstattul timpuriu și nemijlocit la etnogeneza tracilor timpurii.

La etapa actuală cercetările științifice au creat în istoriografia complexului Sabatinovka-Coslogeni-Noua, din spațiul carpato – nistrean, divergențe semnificative în ceea ce privește elementele definitorii ale substratului genetic al culturilor componente acestui complex. Datorită acestui fapt, trebuie să menționăm, că un rol important în istoriografia temei îl ocupă elucidarea problemei apariției monumentelor bronzului tardiv, în special monumentelor de tip Sabatinovka, Coslogeni și Noua , specifice acestei zone. Ținând cont de problema pusă în discuție, vom încerca, în continuare, să descriem problematica istoriografică privind originea aspectelor culturale susmenționate:

Cultura Noua

Cercetările arheologice efectuate în ultimii ani ai sec. XX au centralizat interesul deosebit manifestat de specialiști în legătură cu cultura Noua. Valoroasa lucrare de sinteză cu privire la cultura Noua, publicată de A. C. Florescu în 1964, [2, p. 143 – 202], este elocventă în acest fel. Dintre arheologii care au adus contribuții semnificative pentru cunoașterea culturii Noua putem enumera pe: M. Petrescu – Dâmbovița [3, p. 443 – 486], C. Buzdugan pentru jud. Vaslui [4, p. 59-72], A. Rusu pentru jud. Iași [5, p. 12-13], N. Harțușche pentru jud. Brăila [6, p. 34-37], etc. În zona Pruto – Nistreană, monumentele culturii Noua au fost descoperite, pentru prima dată de V. Marchevici, iar în anii '50 au fost studiate primele așezări ale aceste culturi la Ghindești și Roșieștii Vechi, în anii '60 – '70 au fost cercetate așezările de la Slobodca – Șireuți, Costești și necropolele Șeptebani și Bădragii Vechi. Mai târziu au fost studiate așezările de la Petruseni, Cobâlna, Biliceni Vechi, Bolboaca, Fetești, Hansca și necropolele de la Pererâta, Burlănești, Chirileni [7, p. 144-145]. Definirea culturii Noua a fost efectuată de către I. Nestor, mai întâi în baza materialelor din sud-estul Transilvaniei, apoi și a celor din zona est-carpatică. Cercetările din anii '50 care au condus la identificarea monumentelor culturii Noua în zona pruto-nistreană și în bazinul Nistrului Superior, inițiate de V. Marchevici apoi de A. Meliucova [8, p. 144] au fost continuate și în a doua jumătate a secolului XX [9, p. 11].

Până la mijlocul anilor '60 domina ideea potrivit căreia cultura Noua s-a constituit ca un rezultat al dezvoltării convergente a culturilor locale din epoca bronzului mijlociu în deosebi a culturii Monteoru. În cadrul acestei idei, era însă greu de explicat deosebirea pronunțată ale culturii Noua față de culturile locale precedente și, în același timp, asemănările cu culturile nord – pontice, cu cele din bazinul Volga – Don și chiar cu cele din Siberia de sud – vest [10, p.125-126].

În anul 1964 A. C. Florescu a avansat o ipoteză prin care atribuia rolul

determinant în restructurarea etno –culturală, ce s-a desfășurat în spațiul nord – vest pontic la sfârșitul epocii bronzului mijlociu penetrației purtătorilor culturii Srubnaia din regiunea Volga – Don [11, p. 144 – 202]. Concordanța acestei idei cu concepția elaborată de O. A. Krivțova – Grakova despre expansiunea vestică și sud vestică a culturii Srubnaia a contribuit la larga acceptare, la dezvoltarea și chiar absolutizarea ipotezei lui A. C. Florescu [12, 10-152].

În ultimii ani însă, ideile despre contextul cultural – istoric, în care s-a constituit cultura Noua, s-au schimbat în mod esențial. Tratarea de către O. A. Krivțova – Grakova a grupului Sabatinovka drept o variantă local cronologică a culturii Srubnaia s-a arătat a fi greșită. S-a dovedit că acest grup reprezintă o cultură de sine stătătoare și genetic legată de cultura ceramicii cu mai multe prâuri (mnogovalikovaya). În afară de aceasta s-au efectuat demersuri convingătoare pentru reducerea cronologiei absolute a epocii bronzului târziu din bazinul Dunării de Jos și din spațiul nord – pontic până în sec. XV a. Chr. inclusiv. Conform acestei idei, cultura Noua apare nu mai târziu de începutul culturii Sabatinovka și a celor grupuri din comunitatea cultural – istorică Srubnaia. Astfel, concepția despre participarea activă a culturii Srubnaia la constituirea grupului Noua este lipsită de temei cultural – istoric și chronologic [13, p. 12 - 13].

Un studiu consacrat genezei culturii Noua, a fost efectuat de V. Cavruc. Formarea culturii Noua, în opinia lui V. Cavruc, are la bază monumentele culturii ceramicii cu multe brăie și cele ale culturii Monteoru, excluzând categoric participarea culturii Srubnaja la constituirea culturii Noua [14, p. 13]. În același timp, este remarcată existența în cadrul culturii Noua a variantelor locale, iar începutul perioadei târzii a epocii bronzului din bazinul Dunării de Jos și în spațiul nord-pontic este plasat în cadrul sec. XV a. Chr. [15, p. 125-126]. În studiile ulterioare, același autor, a demonstrat că unii din factorii fenomenului menționat îl constituie înrudirea genetică a culturilor Noua și Sabatinovka. Fondul comun pentru ambele culturi a fost cultura cu multe brăuri. [16, p. 125-126]. Aceasta din urmă a constituit substratul genetic pentru culturile posterioare: Belozersk și Cymeriană. De aici reiese și ideea verosimilă despre caracterul traco – cymerian al culturii Noua [17, p. 40].

V. Lupu, apelând la ultimele interpretări, a susținut concepția sus menționată, prin participarea unei componente cimeriene sau traco – cimeriene la formarea culturii Noua [18, p. 281].

La geneza culturii Noua au luat parte și populațiile autohtone: purtătorii culturilor Monteoru și Komarov din Moldova. Elementul estic care a contribuit la geneza culturii Noua, în literatura de specialitate, de cele mai multe ori, este atribuit unor populații iranice (stramosii cimiriienilor, scitilor, sarmatilor și altele) care, în mileniile II și I a. Hr. au dominat stepele Ponto-Caspice. Se presupune ca sinteza produsă în Bazinul Carpato-Dunarean între iranici și populația autohtona prototracică sau tracică a dus la formarea unor comunități traco-iranice sau traco-cimeriene. Apariția culturii Noua, în toata aria sa de răspândire, a fost marcată de schimbări importante [19, p.281-286].

Cultura Coslogeni. Denumirea culturii Coslogeni a fost dată de arheologii S. Morintz și N. Angheliescu, care au menționat că cultura a luat naștere în urma pătrunderii, în sud-estul Munteniei, Dobrogea și nord-estul Bulgariei, unor comunități

Sabatinovka, după cum lasă să se înțeleagă rezultatul săpăturilor arheologice de la Ulmu, Sultana și Dorobanțu, din județul Călărași [20, p. 373–415]. Ceramica din stațiunile menționate se aseamănă, în opinia celor doi arheologi, uneori până la identitate, cu cea din așezările culturii Sabatinovka. Această opinie este confirmată recent și de descoperirea a două vase-borcan și a unui pythos de mari dimensiuni, în Dobrogea, la Grădina (județul Constanța), care sunt atribuite de M. Irimia, unei comunități Sabatinovka, „pătrunsă în Dobrogea în cadrul procesului istoric ce a premers formarea culturii Coslogeni” [21, p. 9].

La originea culturii Coslogeni au stat, după părerea lui S. Morintz și N. Angelescu, deplasările populațiilor răsăritene din mediul Sabatinovka [22, p. 412; p. 151]. Ei consideră, în continuare, că această cultură este o variantă locală a culturii Sabatinovka [23, p. 410]. În prima etapă a evoluției culturii Coslogeni, aceasta prezintă analogii și chiar identități în privința ceramicii în cultura Sabatinovka. De aceeași părere sunt și alți cercetători din România ca M. Irimia, A. Bardac [24, p. 14].

S. Morintz a identificat, inițial, trei faze de evoluție în cadrul culturii Coslogeni. Fazei I a culturii i-au fost atribuite trei așezări – Ulmu, Sultana și Dorobanțu – fiecare constituită dintr-un cenușar de mari dimensiuni, ce conțineau o ceramică cu analogii în aria culturii Sabatinovka, situație ce l-a determinat pe autor să afirme, că prima fază ar putea fi denumită și Sabatinovka-Coslogeni. Un ac de bronz cu placă rombică și un cuțit, descoperite la Ulmu și, respectiv Sultana, precizează sincronismul cu fazele IIa și IIb ale culturii Monteoru. Faza a doua corespunde etapei în care în mediul Coslogeni, apar importuri Zimnicea-Plovdiv (Ceacu, județul Călărași) și Tei IV-V (Lupșanu, județul Călărași). Extinderea treptată a comunităților Coslogeni la vest de Mostiștea, până la Zimnicea (punând astfel capăt evoluției culturii Zimnicea-Plovdiv) a produs și o schimbare în cultura materială, situație ilustrată de descoperirile de la Radovanu, Zimnicea, Căscioarele și Chirnogi, care definesc faza a III-a [25, p. 9].

O contribuție esențială pentru cercetarea complexului cultural Noua – Sabatinovka – Coslogeni l-a avut E. Sava prin lucrările sale. [26, p. 141-158; p. 54-84; 55 p.; p. 68-75] Pentru prima fază de evoluție a culturii Coslogeni, atunci, când, încă elementele specifice culturii Tei și Zimnicea – Plovdiv sunt ne semnificative, este definită de E. Sava ca o variantă locală a complexului cultural Noua – Sabatinovka, argumentând asemanările în cultura materială [27, p. 267].

Evoluția culturii Coslogeni poate fi nuanțată, dacă avem în vedere cercetările arheologice din Dobrogea. Analizând ceramica de tip Coslogeni descoperită în stațiunile dobrogene Satu Nou-Valea lui Voicu, Rasova, Chirnogeni, Beidaud și Garvăn, se poate observa un conservatorism în ceea ce privește evoluția formelor ceramice. În toate aceste stațiuni, predominante sunt formele tradiționale – vasul-borcan sau vasul-sac cu brâu în relief imediat sub buză și rar ceștile cu toate supraînălțate – specifice „fazei Sabatinovka-Coslogeni”, care se păstrează și în momentul de trecere spre epoca fierului. Această situație se poate explica prin faptul că Dobrogea, sud-estul Munteniei și sudul Moldovei reprezenta la momentul apariției triburilor Coslogeni o zonă tampon între culturile tradiționale Tei, Monteoru și Zimnicea-Plovdiv și culturile nomade răsăritene. Cei rămași pe loc, în această regiune, își puteau păstra astfel, tradițiile și produsele culturale genetice

necontaminate cu elemente balcano-dunărene, cum s-a întâmplat cu cei care au continuat înaintarea [28, p. 10].

Sfârșitul acestei culturi este legat de fenomenul hallstattizării, care înseamnă o schimbare a raporturilor culturale est-vest, curentul vestic impunându-se, în regiune, spre sfârșitul secolului XII și începutul secolului XI a. Chr. Acest fenomen cuprinde întreg spațiul carpato-balcanic la nivelul acestui palier cronologic și ca urmare directă în Dobrogea apare o nouă cultură, diferită mult celei anterioare, denumită Babadag, după numele așezării eponime din județul Tulcea [29, p. 101–117; p. 62]

Cultura Sabatinovka. În stepele nord – pontice cercetările monumentelor epocii bronzului au început încă la sfârșitul sec XIX. Au fost studiate îndeosebi necropolele tumulare, iar pe baza materialelor depistate au fost determinate culturile arheologice. La începutul sec. XX au început să fie investigate sistematic și așezările epocii bronzului târziu care au permis identificarea culturii Sabatinovka. Termenul de „cultura Sabatinovka” a fost pentru prima dată folosit în literatură de N. Pogrebova. [30, p. 146]. Această cultură are un areal destul de vast, fiind localizată între Nistrul mijlociu și inferior și regiunea Niprului până la estul Crimeii, treptat, purtătorii culturii, se vor răspândi și în vest între Prut și Nistru [31, p. 46- 58].

Sistematizarea descoperirilor și rezultatelor cercetărilor efectuate până la începutul anilor '50 ai secolului XX în nordul Mării Negre, i-au permis O.A. Krivcova-Grakova definirea principalelor caracteristici ale perioadei târzii a epocii bronzului din această regiune. În această lucrare, O. Krivcova-Grakova delimită monumentele perioadei târzii a epocii bronzului, în monumente de tip Belozerka și de tip Sabatinovka, considerate a fi două etape cronologice în evoluția culturii Srubnaja [32, p. 12]. După săpăturile efectuate de A. Dobrovolski în așezarea Sabatinovka, iar mai târziu de D. Teleghin în așezarea Uskalka, s-a arătat că, din punct de vedere stratigrafic, cronologia relativă stabilită de O. Krivcova-Grakova pentru etapele Belozersk și Sabatinovka este greșită [33, p. 146].

În istoriografie există diferite opinii în legătură cu originea culturii Sabatinovka. O. Krivcova-Grakova consideră că aceste monumente constituie o etapă cronologică a culturii Srubnaia. O discuție aprinsă s-a purtat privitor la faptul dacă monumentele de tip Sabatinovka constituie o cultură de sine stătătoare sau o etapă cultural –cronologică a culturii Srubnaia. Începând cu anii ' 60, însă, în literatura de specialitate este susținut caracterul de sine stătător al culturii Sabatinovka față de monumentele culturii Srubnaja, formarea acesteia fiind pusă în legătură cu cultura ceramicii cu multe brâie (termenul echivalent în literatura de specialitate rus este „kul'tura mnogovalikovoj keramiki”, sau abrevierea KMK) [34, p. 12-13]. Caracterul de sine stătător al acestor monumente este permanent accentuat de I. Cerneacov și I. Șarafutdinova. Cu toate acestea, opinia lansată de O. Krivcova – Grakova este susținută și astăzi de A. Leskov, V. Bocikariov, N. Cerednicenko și alții [35, p. 146].

În cadrul istoriografeii există și opinia cu privire la caracterul mixt al monumentelor culturii Sabatinovka, în care un rol important este acordat elementelor vestice, Carpato-Dunărene. [36, p13] După săpăturile efectuate de A.Dobrovolski în așezarea Sabatinovka, iar mai târziu de D.Teleghin în așezarea Uškalka, au remarcat și elemente tracice în cultura Sabatinovka [E. Sava, T-D, p. 146].

În ultima fază a perioadei mijlocii a epocii bronzului, purtătorii culturii

Srubnaja pătrund în bazinul Niprului și în urma interacțiunilor cu populația locală a culturii ceramici cu multe brâie (KMK), determină constituirea monumentelor timpurii ale culturii Sabatinovka.

La rândul lor, în prima fază a perioadei târzii a epocii bronzului (BrB2-BrC1), încă la etapa formării culturii Sabatinovka, grupe de populații ale acesteia din urmă, pe parcursul etapelor Tei III și Monteoru Ia, se răspândesc la Dunărea de Jos și în regiunea est-carpatică, determinând formarea monumentelor timpurii ale faciesului Coslogeni [38, p. 13].

Constituirea și evoluția complexului cultural Noua – Sabatinovka – Coslogeni, cu marea lui arie de răspândire, ocupă un loc aparte în cultura și istoria populațiilor de la sfârșitul epocii bronzului a comunităților cuprinse între zona pericarpatică la vest, Dunărea la sud și bazinul râului Nipru la est. Prin contopirea curentului vestic, reprezentat de culturile carpato – balcanice (Monteoru, Wietwnberg, Tei etc) cu centrul estic, reprezentat prin culturile de origine nomadă („mnogovalikovaia ” și Srubnaia) a și provocat formarea complexului cultural Noua – Sabatinovka – Coslogeni, în care, în mod armonios, s-au îmbinat atât tradițiile vestice cât și cele estice. Unii cercetători admit ca factor important în constituirea complexului cultural și influența tracă sau traco – cimeriană.

Referințe:

1. A. C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în, A.M., II-III, 1964, p.144-216; M. Florescu, A. Florescu, *Unele observații cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaților Răsăriteni*, în, A.M., XIII, 1990, p.76-102; S. Morintz, N. Anghelescu, *O nouă cultură a epocii bronzului din România. Cultura de tip Coslogeni*, în, SCIV, 21, 3, 1970, p. 373-413; V. Cavruc, *Noi contribuții la problema genezei și atribuirii etnice a culturii Noua*, în, Sympozia Thracologica, VIII, 8, 1990, p.125-126; Idem, *Once more about the Ponto-Caspic factor in the formation of the Noua Culture*, în, Thraco-Dacica, XIX, 1998, p.93-111; E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în, Thraco-Dacica, XV, 1994, p. 141-158; Idem, *Istoricul cercetărilor și contribuții noi la periodizarea și cronologia absolută a culturii Noua*, Studia in Honorem Ion Niculiță, Chișinău, 1999, p. 54-84; Idem, *Interferențe cultural-cronologice în epoca perioadei târzii a epocii bronzului din spațiul carpato-nistrean (complexul cultural Noua-Sabatinovka)*, Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 2003, 55 p.; A. Nicic, *Contribuții la geneza hallstattului tracic timpuriu în spațiul Carpato – Danubiano – Pontic*, Teza de doctor în istorie, Chișinău, 2006, 379 p.,
2. A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 144 – 202,
3. M. Petrescu – Dâmbovița, *Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în, SCIV, 4, 3-4, 1953, p. 443 – 486,
4. C. Buzdugan, *Cercetări arheologice de la Rateșu Cuzei, Jud. Vaslui*, în, C.A., 3, 1979, p. 59-72;
5. A. Rusu, *Cercetări arheologice de suprafață în podișul central Moldovenesc. Valea Stavnicului și a Velnei. (Jud. Iași)*, în, C.I., 12-13, 1981-1983,
6. Harțuche, N., *Preliminarii la repertoriul arheologic al Jud. Brăila*, în, Istros, 1, 1980, p 34 – 37,
7. E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în, Thraco-Dacica, XV, 1994, p. 144-145,
8. Ibidem, p. 144,
9. E. Ușurelu, *Relațiile culturale ale comunităților epocii bronzului târziu din spațiul carpato – nistrean, (în baza pieselor de metal)*, Teza de doctor în științe istorice, Chișinău, 2006, p. 11,
10. V. Cavruc, *Noi contribuții la problema genezei și atribuirii etnice a culturii Noua*, în, Sympozia Thracologica, VIII, 8, 1990, p.125-126,
11. A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 144 – 202,
12. O. A. Кривцова – Гракова, *Степное Поволжье и Причерноморье в эпоху поздней бронзы*,

- МИА СССР 646, Москва, 1955, 152 с.,
13. E. Uşurelu, *op.cit.*, p. 12-13,
14. Ibidem, p. 13,
15. V. Cavruc, *Noi contribuții la problema genezei și atribuirii etnice a culturii Noua*, în, Symposia Thracologica, VIII, 8, 1990, p.125-126,m
16. Ibidem,
17. Niculiță, I., *Tracii de nord în prima jumătate a mileniului I a. Chr.*, în, Thraco – Getica, Studii și Materiale, Editura Cartdidact, Chișinău, 2004, p. 40,
18. Coord. M. Petrescu – Dîmbovița, A. Vulpe, *Istoria Românilor*, Academia Română, Vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 281,
19. Ibidem, p.281-286,
20. S. Morintz, N. Angheliescu, *O nouă cultură a epocii bronzului din România. Cultura de tip Coslogeni*, în, SCIV, 21, 3, 1970, p. 373-415,
21. I. C. Dobrinescu, *Bronzul târziu și începutul epocii fierului în sectorul inferior al Dunării de Jos, rezumatul tezei de doctorat*, Constanța, 2008, p. 9,
22. S. Morintz, N. Angheliescu, *op.cit.*, p. 412; Morintz, S., *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, Vol.1, București, 1978, p. 151,
23. S. Morintz, N. Angheliescu, *op.cit.*, p. 410,
24. E. Uşurelu, *op.cit.*, p. 14,
25. I. C. Dobrinescu, *op.cit.*, p. 9,
26. E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în, Thraco-Dacica, XV, 1994, p. 141-158; Idem, *Istoricul cercetărilor și contribuții noi la periodizarea și cronologia absolută a culturii Noua*, Studia in Honorem Ion Niculiță, Chișinău, 1999, p. 54-84; Idem, *Interferențe cultural-cronologice în epoca perioadei târzii a epocii bronzului din spațiul carpato-nistrean (complexul cultural Noua-Sabatinovka)*, Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 2003, 55 p.; Idem, *Unele aspecte economice din perioada târzie a epocii bronzului (Complexulcultural Noua-Sabatinovka)*, Studia in Honorem Gheorghe Postică, Chișinău, 2004, p. 68-75,
27. E. Sava, *Die Rolle der „ostlichen” und „westlichen” Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiet)*, în, Das Karpatenbecken und die Osteuropäische Steppe. PAS. Band 12, München-Rahden/Westf. 1998, p. 267,
28. I. C. Dobrinescu, *op.cit.*, p. 10,
29. Morintz, S., *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Halstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în, Dacia, VIII, 1964, 101-117 ; Idem, *Noi date și probleme privind perioadele halstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, în, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, 1987, p. 62,
30. E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în, Thraco-Dacica, XV, 1994, p. 146,
31. О. Г. Левицкий, Е. Н. Савва, *Некоторые аспекты развития хозяйственных систем эпохи средней и поздней бронзы в Молдове // Хозяйственные комплексы древних обществ Молдовы*, Институт археологии и древней истории, Штиинца, Кишинев, 1991, с. 46-58,
32. E. Uşurelu, *op.cit.*, p. 12,
33. E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în, Thraco-Dacica, XV, 1994, p. 146,
34. E. Uşurelu, *op.cit.*, p. 12-13,
35. E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în, Thraco-Dacica, XV, 1994, p. 146,
36. Ibidem,
37. Ibidem,
38. E. Uşurelu, *op.cit.*, p. 12-13.